

АЛЕКСАНДАР Д. СТАНКОВИЋ

ДВЕ ПРИЧЕ

ЖЕДНИК

Портретише бањске посетиоце код Главног извора, и тако скромно живи у сезони када има пуно гостију; после ни сам не зна како саставља крај с крајем. Ту нису они други што се баве истим послом својим малим талентом. Имају своја места код других извора и у парковима, мање или више, удаљеним од средишта бање; неки се једнако премештају, и једног дана су у једном, а другог у другом крају. Гдегде се нађу заједно, двојица, негде чак тројица, један у близини другог, и притом, ако се већ не споречкају и испсују, попреко се свакако ваздан гледају. Неки изазивају сажалење већ својом појавом, бедном одећом, или запуштеним изгледом. Један је глувонем; видео га је, једном: мимиком и гестикулацијом показиваше на сенке дрвећа, објашњавајући се са средовечном госпођом, незадовољном портретом који јој је управо израдио. Један је без десне руке до лакта, црта левом, којом је, можда, увек цртао. Глава му и лице дошли шиљати, готово карикатура; прича нешто све време док повлачи и извлачи линије на портрету, накривљујући главу на једну страну. Каткад се с њим види још један, сушта му супротност: дежмекаст, дебео, четвртасте главе, затубаста носа. Обично се покиве један на другога, с мало речи, чини се, режећи, а кад се заваде, само што се не похватају за гуше. Борба за опстанак!

У доба кад је овде стигао, беше ту, на том простору око извора, и других сликара, махом умишљених, приучених, који се, иначе, баве молерајем, и један-двојица са школом, као што је и сам био; с временом се изгубише. Разуме се да му је то одговарало, Главни извор је био *његов!*

Усавршавао је своју уметност у атељеу код ментора, чувеног минхенског сликара Б. С. Н., немачког и европског сликарског барда. Тада запрети рат и, ради своје части, вратио се да брани земљу, али одмах паде у ропство. Поново је био у туђој земљи, а овамо се вратио по ослобођењу. Није имао ни куће ни кућишта. Препустио се судбини, дајући слике за храну и стан, тек да преживи. У немаштини и беди, и у време кад је морао гладовати, доби испосничко лице које се такво одржало и свих ових бањских година, и до ових поодмаклих година које су га притискале.

Живи у сутурену: има две мале просторије, у старој вили на узвишењу понад бање. Живи ту, усамљенички. Нико му није долазио, никоме ни он није одлазио у посету; живи, ту, дуго, скоро ће тридесет година, захваљујући доброти њеног власника. Али сад се ближио рок кад ће морати да се исели јер његови наследници продају вилу. Уз старост, још једна невоља коју је могао очекивати, но која га, свеједно, затиче неспремног.

Док траје сезона, свакодневно, с накривљеним шеширом од лике, долази рано изјутра овде, код Главног извора: смешта се, с прибором, на свом месту, крај купастог гајене тује. Очи су га још добро служиле, и верно исцртава људска лица. Пролазници, као што обично бива кад виде сликара да слика, окупе се око њега, често у приличном броју, посматрају. Једном је била смешна сцена. Средовечан човек, чији је портрет завршавао, беше проћелав, бабурастог, црвеног носа једног кловна, али њему је било стало да ухвати танку црту озбиљности што му се крила на лицу, па га је начинио келнером који напетом чека на знак шефа протокола на неком пријему, па да полетно крене са својим послужавником. Није био склон разонођењу, али кад је већ тако испало, ништа није хтео да мења. Пружио му је портрет, кад његова жена, разочарана, рече: Нацрто ти само главу! Неко добаци: Сутра ће ноге! Окупљени праснуше у смех. Жена потом додаде: Ово није мој муж! Портретисани пак, без речи, пружи му новац и однесе портрет.

Цртао је, сликао, приљежно, и не само да привуче публику од које живи, и да задовољи портретисаног; беше у томе и нечег другог. Некад је помишљао да траћи дар на безбројне портрете намерника који овде бораве ради лечења или одмора, а како год било, ипак, случајника што нехајно, или брижно, иду кроз живот. Свеједно, сликајући њихова лица, у сваком је тражио чар, људски сјај у очима, продубљујући им поглед, сенчећи или истичући чежњу, тугу, патњу, разочараност и охолост, изоштравајући мисао, па извлачећи карактер, гдекад, ради тога, и повлађујући ћудљивости своје руке. И то су портретисани примали као своје, верујући да су такви каквим их је насликао; примали су портрет са захвалом,

не подозревајући да им је изневерио стварни лик оним који је створио.

Била је ту и једна тајна. Истичући извесне црте, наглашавајући израз појединих осећања, у неку руку, увек је сликао један исти лик; нико то није запажао, а и како би: сувише је добро сликао. Изнутра је то долазило, и за то нико осим њега није имао очи: увек је тежио себи, својој слици, оној коју једва да је и докучивао. Нико није могао ни слутити да је то, увек, себе сликао, оног кога је, у ствари, тражио, који је некада могао бити, и који би до сада био да је могао бити: свеједно, то се није прекидало, и није се прекинуло ни у ове две-три године како се носи с краткотрајним несвестицама, слутећи да животом нагиње неумитном крају.

Био је то увек један исти лик, истина, увек нешто старији, из године у годину старији, али увек онај који је канио да створи, а који му једнако измицаше. На сваком новом портрету у томе је ишао даље, као на безмерном путу обећаног, путу на којем се надгорњавао са судбином што га је већ учинила уклетником, неоствареним у свом позвању, и свесног свог трагичног бивствовања на свету.

С том тајном је живео. С њом је цртао, сликао, с њом силазио на бањске стазе, с неизбежним шеширом више чела, с њом се пео узбрдо кад се, предвече, враћа у свој мали стан. Тако је пошао и у ово предвечерје, пошто је израдио више портрета него обично, и осећајући да ће му добро доћи да одахне од напора које је имао.

Прошао је покрај оног глувонеог побратима, у чијој је близини, као и сваке вечери, слепи хармоникаш свирао увек исту сетну мелодију. Пут до виле ишао је кроз борову шумицу коју је већ испунио мрак, и као да га нешто поведе у страну, изађе на стазу што води ка старом парку. Чуо је гргољење воде на малом извору, и осети велику жеђ, мада је ручао још у време доручка. Био је то Жедник, обзидан и споменички обележен у част знаменитог ђенерала, пореклом из овог краја.

Осети изворски мирис, и одмах се саже, подметну шаку испод славине и надушак се напи не баш сувише хладне воде која је непрекидно истицала у танком млазу. Затим је сео на ниску камену подзиду. Гледао је у небо што се још плавило, али на њему није видео ниједне звезде.

Први јутарњи бањски гости видели су човека да лежи на каменом зиду код старог извора; ниже њега стајаше изврнут шешир. Мислећи да то спава неки окаснели весели брат, одлажаху даље у својој шетњи.

Сутрадан је локални лист донео вест о сликаревој смрти. Није био нешто чувен, али у овој малој вароши не беше житеља који за њега није знао. Ипак, није требало дуго времена да га забораве.

ДРВО ЗА ВЕШАЊЕ

Долазе ми онедавно тренуци када пожелим да са неким разговарам. Да имам пријатеља, слушао би ме, макар и не имао шта да ми каже. Овако, пошто нема ко да ме чује, шта ми остаје! Морам говорити сам са собом.

Сећам се детињства. Мушкарци су дефиловали нашом кућом; комшилук оговараше мајку која се опијала... Нисам имао ни једнаест година, почнем да депарим; с једним крелцем отимах ташне женама, кидах им ланчиће с врата. Ухватише ме при обијању трафике; допаднем затвора. Тамо ме научише оном што нисам умео, добро ми је дошло по изласку; упознао сам и једног маторца с којим сам, потом, проваљивао у куће и станове: пељешисмо све што стигнемо, затим смо то продавали. Тако сам се поново вратио на робију. Тамо су ме кињили, бездушно тукли, па сам и ја, доцније, исто чинио слабијима од себе. Бежах отуда, али су ме брзо враћали. Најзад сам убио... Толико сам времена, за своје тридесет три године, провео иза решетака, да дођох памети, али касно да по њој и живим.

Знао сам да је са мном свршено, још оног дана кад сам изашао на затворску капију. С оно мало преостале робијашке плате, у првој биртији сам се напио; отуда су ме, пијаног, избацили, можда сам и сâм одбауљао до јендека где се, сутрадан, у неко доба, пробудих. Сијаше сунце... Нисам био у соби међу затворским пајташима, и дошло ми нешто жао. Покупим се одатле и одем мајци.

Одробијао сам једног њеног швалера, оног дркацију који ју је песницом ударио посред лица и раскрвављену и у несвести, а ја сам мислио мртву, оставио у кревету. Истрчао сам за њим. Беше пијан, стигао сам га, и каменом што ми се нашао под руком расцопео му главу... Коначно сам се вратио.

Не памтим да ми је мајка, коју нисам обожавао, икада била мрскија; могао сам је и мртву затећи, не бих за њом зажалио. Мало као да се изненадила што ме види, али ми се није обрадовала. Можда се није ни сећала колико је прошло откад ме полиција одвела; можда јој је девет година мог последњег одсуствовања било дуго, да се није надала да ће и дочекати да се вратим, можда јој је то било као и девет дана. Тек, намигну ми да потегнем из флаше на столу. Нисам је оборио на под, а дошло ми је да то учиним.

Са Кајом сам се растао у затвору кад ме је први пут посетила. Дошла да ми каже да ме неће чекати. *Девеић година је вечности*, тако је нешто рекла. И то је, мислим, било фер од ње. Шта сам могао очекивати, сад кад је *вечности* прошла, а ја се вратио, не знам, ништа нисам имао на уму, али кретох у њен крај на Северцу. Врзмао сам се читав дан око крајњег павиљона у насељу, повише гробља, док

се не реших да покуцам на врата њеног стана. Ту су становали други људи, ни за какву Кају нису знали.

Накупило се у мени горчине, муке, нисам то више могао да гутам. Нисам имао снаге, ни на кога нисам могао да насрнем, а то сам хтео, из све нутрине.

Гребао сам се од мајке за комад хлеба, и нешто од оног што би се још нашло у кући... Више тако није могло. Једва сам чекао да отопли да могу напољу ноћивати, у рушевним избама, у једном, другом парку, испод железничког моста, и где бих већ нашао рупу да се склоним од људи. Оставих мајку.

Отада има цела година; издржао сам и једну зиму на улици. Балдисао сам, мучећи се да преживим. Узе ме учмалост, неко мртвило, све ми исто, живео – не живео. Не будим се читав дан, и по два дана не устајем из свог лога у склоништу где се затекнем. Не чиним преступе: не крадем, нити кога нападам нити што отимам. Међутим, просим. Испросим што испросим, више нађем у кантама за смеће. Осећам да сам изможден, тром, нека немоћ ме сапела, не знам како сам још на ногама, и жив. Нисам више способан да ма шта учиним што би ме одвело натраг у затвор. То ми се често чинило као спасење.

Опет се ближила зима; не враћа ми се мајци. Мрзим је: не могу да поднесем њен пијани дах, воњ крезубе курве. Можда јој нико више не долази, не знам; можда опет кога намами, не знам чиме. Преживљава не знам од чега, међутим, знам да код ње увек има пића. Ипак, не могу тамо да се вратим.

Био сам раскрстио са животом који је протекао, рекох, време је да подвучем црту. Шта сам имао од живота! И шта сам још од њега могао узети, кад оно што сам досад имао, ништа није вредело. Више није било наде да могу нешто променити; наде ваљда и не може бити, кад је не желиш. Реших се да себи учиним крај.

Отада осећам страх. Одиста ме је страх, ма колико да се пред собом изговарам да није. Зато ваљда и покушавам да причом себи олакшам.

Размишљам како би било добро да човек дође некако дотле да се не боји умирања. И да, замишљам, у тренутку растајања са собом, падне у какав занос, срећни занос, као да се препушта неком лепом пределу без краја и времена... Некада сам много пио, утапао се у пиће до бесвести. Помишљам да је то решење. Знам добро, пиће све подразумева и све брише... Јесте, дејствује по својој моћи, свеједно, све се дешава по вољи бића које изнутра осваја. Размишљам, онда ми буде свеједно.

Примакао се дан кад сам имао учинити оно што сам решио. То је дан мог рођења; имао сам да сачекам, до њега је остало још

двадесет седам дана. Дотле ће трајати мој *будући живот*... А какав живот у надежним затворским ноћима, замишљах да ћу имати!

Нашао сам штрању; то ми је последња крађа. Одрешо сам је с дрвета у једној отвореној авлији, пошто је на њој, до поднева, висила распорена свиња с испалим бурагом. Одмах сам побегао да ме не ухвати домаћин који се, можда, бавио топљењем масти у кући. Затим пођем да извидим могу ли се настанити у једној напуштеној шупи близу мајке, и угледам гранато дрво. Ухватио сам се за једну његову грану, и поњихао као дете: издржала је... Помислих, стварно је истина да те судбина води својим путем; помислих, мене, штавише, доведе до дрвета које ми је суђено... Толике године да за мене расте!

Дани су се ронили од тог броја *двадесет седам*, и, један за другим, падаху за мном у понор док сам, припит, ишао улицама и увлачио се, којегде, у буцак, јазбину, и сутрадан се с муком усправљао на ноге. Нисам мислио да идем мајци. Што ћу јој, што ће она мени!

Онда се, ипак, једне ноћи, њој запутим. Носих на себи, обавијену око паса, ону штрању: од ње се нисам одвајао. Не сећам се да сам пошао с којом намером, но, можда каних и да је убијем, нисам једном пожелео да је задавим. Не знам. И не знам како ми је толико дуго требало да тамо стигнем: таман стаде да свиће. Врата беху затворена, али, као и обично, брава није била закључана. Видех да лежи у кревету, главе окренуте зиду. Био сам уморан, хтео сам да се спустим на столицу, онда ми се учини да је на кревету њено мртво тело. Прође ме језа, и осетим мразну хладноћу негде дубоко у глави кад јој погледах у лице ... Беше суво, спарушено, кожа и кост; морала је, сигурно, данима ту лежати.

Дочеках зору за столом. Знам да сам хтео да заборавим да је мртва. Али нисам за њом жалио. Нисам је више ни мрзео. Једино што сам осећао јесте да сам сâм. Шта сам имао чинити! Стадох да са себе распасујем штрању што ме је сву ноћ стезала и жуљала.